

I den gode sags tjeneste

Er whistleblowerne skurke eller helte? Den juridiske behandling af whistleblowerne har svinget meget. Tendensen i dag er, at fokus ligger på at beskytte whistleblowerne mere end de hemmelige oplysninger, de afslører. Men er pendulet svunget for langt?

af Michael Götze

Whistleblowing er et af tidens ord: Internationalt, ladet med spænding og med tråde ud til mange fortællinger om enkeltpersoner. Vi tager det bid for bid.

Ordet whistleblowing findes ikke i dansk oversættelse. Det har ellers været overvejet, om der i skrevne paragraffer og juridiske tekster kunne findes et dækkende ord på dansk. "Fløjteblæser" er måske et sprogligt korrekt forslag, men det går ikke. "Intern politibetjent" rammer måske noget af meningsindholdet i whistleblowing, men udtrykket er for meget af det gode. Det tætteste vi kommer, selvom det ikke bruges i dansk ret, er måske "informant" – en person, der videregiver viden. I øvrigt ofte farlig viden.

Vi er dermed fremme ved spændingsdelen. Whistleblowing handler om afsløring af uregelmæssigheder og ulovligheder. Informanten er en insider, som underretter andre og ofte udeforstående om et problem eller en luren sag på de indre linjer. Der er dermed tale om en dobbelttydig rolle: En helt og en skurk på én og samme tid. Det er ikke en overraskelse, at et af

de mest risikable whistleblower-felter er efterretningsområdet. Fra Danmark har vi den klassiske sag om Frank Grevil, en tidligere ansat i Forsvarets Efterretningstjeneste. Den mest kendte whistleblower er desuden Edward Snowden, som også var forbundet til efterretningsbranchen. Vi vender tilbage til dem.

Whistleblowing er kontroversielt i den forstand, at de personer, der formidler farlig viden, typisk ser sig selv som personer, som agerer i en højere sags tjeneste. Det kan godt være, at de må bryde regler eller kodekser om tavshed, men de gør det for at afsløre ulovligheder, der er langt mere alvorlige. Den lille synd retfærdiggøres af, at whistlebloweren løfter sløret for en større synd.

Set fra "systemets" og arbejdsgiveres perspektiv er de selvudnævnte whistleblowerne ofte det modsatte af helte, nemlig kriminelle og tavshedspligtsbrydere. I mange år har Danmark været fodslæbende i forhold til at indføre eksplicit whistleblower-beskyttelse. Vi har en regel i straffeloven (§ 152 e), men den har kun været bragt i anvendelse sjældent, og det er vanskeligt at løfte

beviset for, at en videregivelse af tavshedsbelagt viden er retfærdiggjort. Bare spørg Frank Grevil.

De seneste år er udviklingen dog vendt på hovedet. De komplekse internationale whistleblower-sager har gjort indtryk, og for at skabe mere klarhed lagde EU i et direktiv i 2019 op til en mere ensartet måde at tænke whistleblowing. Det har haft konsekvenser for Danmark. I sommer introducerede Folketinget en overordnet whistleblower-lov som ramme om et stort antal kommende whistleblower-ordninger.

Whistleblowing er dermed gået fra at være noget eksklusivt til at være juridisk standardinventar på alle arbejdspladser af en vis størrelse. Pendulet er svinget.

Internationale eksempler

I sommeren 2013 lækkede en ansat i det amerikanske efterretningsvæsen, National Security Agency (NSA), oplysninger til den britiske avis *The Guardian* og andre medier om en massiv, hemmelig og verdensomspændende overvågning. Alle ved i dag, at Edward Snowden stod bag.

I medierne er Snowden blevet til den mest kendte whistleblower på den globale scene, men denne betegnelse er faktisk ikke berettiget efter det amerikanske retssystems opfattelse. Snowden lever i eksil og kan ikke vende tilbage til USA uden at risikere fængselsstraf for tavshedsbrud, landsforræderi og andre forseelser efter amerikansk lov. Snowden viser whistleblowerens Janus-ansigt: En helt i pressens optik og en skurk i systemets optik. Dog er billedet måske blevet en anelse mere nuanceret, efter en amerikansk domstol i 2020 rejste kritik af den masseovervågning, som Edward Snowden afslørede.

Et andet eksempel er selvsagt WikiLeaks. WikiLeaks videreformidler lækkede og hemmelige oplysninger om statsmagter. Oplysninger og farlig viden, der stammer fra whistleblowere. WikiLeaks' servere er placeret i hele Europa og er tilgængelige fra alle ucensurerede webforbindelser. Organisationen har placeret sit hovedsæde i Sverige, fordi Sverige har en af verdens stærkeste love til beskyttelse af fortrolige

relationer mellem kilder og journalister. Det er velkendt, at der i USA er rejst straffesager mod WikiLeaks og grundlæggeren Julian Assange. WikiLeaks er på mange måder udtryk for whistleblowing i højeste potens, da den kontroversielle organisation er oprettet med whistleblowing som erklæret formål.

En tredje whistleblower, som mange danskerne vil kende, er Howard Wilkinson. Han medvirkede i 2018 til, at der blev kastet lys over hvidvask-problematikken i Danske Banks filial i Estland. Fra 2007-2014 indgav Wilkinson indberetninger til revisionsenheden i København og fungerede som intern whistleblower. Indberetningerne blev angiveligt ignoreret, men da pressen fik viden om sagen i 2018, begyndte skandale at rulle. Wilkinson ønskede ikke at stå frem i pressen, og han er således et eksempel på en ufrivillig ekstern whistleblower.

Danske eksempler

I Danmark er den mest omtalte sag nok stadig sagen om Frank Grevil, der i starten af 00'ere videregav oplysninger til dansk presse om forskellige trusselsvurderinger, der lå bag beslutningen om Danmarks deltagelse i Irak-krigen. Frank Grevil var i pressen en whistleblower, men han blev mødt med tiltale for overtrædelse af sin tavshedspligt som tidligere ansat i efterretningstjenesten. Han endte med en fængselsdom på fire måneder. Hans forsvarer i landsretten forsøgte at argumentere for, at han var whistleblower også i juridisk forstand (straffeloven § 152 e), men beviset for åbenbar samfundsmæssig relevans af den farlige viden kunne ikke løftes.

En ny sag er sagen om Jakob Scharf, tidligere chef for PET, som efter at have forladt PET udgav interviewbogen *Syv år med PET*. Udgivelsen førte til, at Scharf i 2019-20 blev midtpunkt i en spektakulær straffesag, hvor han var anklaget for at have overtrådt sin tavshedspligt. Efter først at være blevet idømt fire måneders fængsel ved byretten ligesom Frank Grevil, blev Scharf i Østre Landsret frifundet i de fleste anklagepunkter og endte med at betale en symbolsk bøde på 10.000 kr.

Sagen nåede ikke frem til en diskussion af whistleblowing, da Scharf blev frifundet i mere ren form. Han havde ikke overtrådt sin tavshedspligt, i hvert fald ikke i 27 af de i al 28 "farlige" passager i bogen med oplysninger om tidligere aktioner.

Hvis vi forestiller os, at Frank Grevil var blevet tiltalt efter Jakob Scharf, var dommen mod Grevil måske faldet anderledes ud. Der er i dag angiveligt plads til at videregive viden, som allerede er kendt, fordi denne viden kan sammenstykses via omtaler i pressen og opslag på nettet. Det gælder selv den øverste chef for efterretningstjenesten. Pendulet har bevæget sig.

Ét skridt frem og ét tilbage

Et spørgsmål er, om den pendulbevægelse, som whistleblowing gennemlever nu, er en udvikling mod større klarhed. Her er svaret både ja og nej. Rollen som whistleblower er fortsat vanskelig og dilemmafyldt.

To punkter viser dette: Loven vedrører for det første ikke umiddelbart den strafferetlige tilgang til whistleblowing. Vi er i stedet først og fremmest i den ansættelsesretlige arena.

Lovens vigtigste begreb er "alvorlige lovovertrædelser og andre alvorlige forhold". Det er whistleblowerens formidling af viden om sådanne forhold, som er gjort til pejlemærker for beskyttelse/ikke-beskyttelse. Men det vil ofte kræve ret indgående juridiske vurderinger for at kunne afgøre med sikkerhed, om der er tale om "alvorlige lovovertrædelser og andre alvorlige forhold". Der er blandt andet svært at sige, om referencen til "alvorlige lovovertrædelser og andre alvorlige forhold" kan sidestilles med ansættelsesretlige begreber som "klar ulovlighed", som typisk udløser pligt for embedsmænd til at sige fra internt over for ministre.

Vi kender sige-fra-dilemmaet fra Rigsretsdommen i Støjberg-sagen om unge asylpar. Her var det svært for centralt placerede embedsmænd at sige fra. Whistleblower-loven vil næppe skabe mere klarhed i denne slags sager fra embedsmandsapparatet.

Det er altså ikke sikkert, om den beskyttelse, som loven opstiller, vil kunne finde anvendelse, og det er typisk ikke ansporende for whistleblowing, hvis der hersker usikkerhed.

Et andet punkt er anonymitet. Den største udfordring i whistleblower-loven er således konsekvensen af en ny stærk beskyttelse af anonymitet. Det er for mange whistleblowere umiddelbart en god nyhed, at loven nu sætter tykke streger under, at man som whistleblower kan vælge at være anonym, og at dette skal respekteres. Det betyder dog, at det kan blive vanskeligt at komme videre med sagen – for eksempel med oplysninger om muligt misbrug af midler eller om mulige alvorlige krænkelse – da det vil kompromittere whistleblowers anonymitet.

Nu ser vi ind i et nyt dilemma, nemlig at whistleblowerens beskyttelse går forud for alt. Det problem eller den sag, som whistlebloweren har formidlet videre, kan ende med at sande til. Whistleblowing kan måske blive en blind vej. Den juridiske pendulbevægelse løser altså nogle udfordringer, men skaber også nogle nye. Hvis der ikke kan ageres på den farlige viden, som ægte whistleblowere fløjter ind i kommende whistleblower-kanaler, bliver det indre tryk stort. Måske er en *Catch-22*-situation i vente.

Michael Gøtze er professor på Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet. Han var medlem af det udvalg under Justitsministeriet, som i 2015 afgav betænkning nr. 1553 om offentligt ansattes ytringsfrihed og whistleblowerordninger.

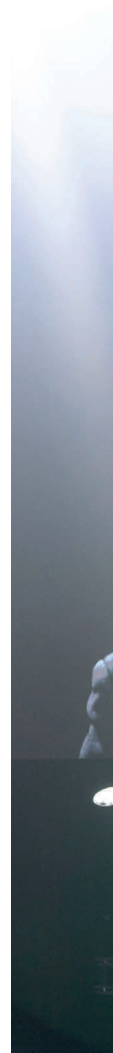

Foto: Social Income / Unsplash

Foto: Aubrey Odum-Mabey / Unsplash